

ECKHART MARGGRAF

Európa – vallás nélkül?

Képzés – vallás – egyház az európai egységesülési folyamatban

Eckhart Marggraf írását – a szerző beleegyezésével – némileg rövidítettük. A jegyzeteket is elhagytuk, megelégedtünk a felhasznált irodalom közlésével. A tanulmány eredetileg az „erziehen heute” Mitteilungen der Gemeinschaft Evangelischer Erzieher e. V. (Düsseldorf) hasábjain látott napvilágot, két részben: IV/2002, I/2003.

Marggraf írása nem könnyű és nem lelkesítő olvasmány. Érdeme, hogy meglehetősen széles ívben vázolja föl a történelmi folyamatot. Úgy próbál összegezni, hogy nem ígér sokat; az összefogás és az aprómunka fontosságát hangsúlyozza. (Szempontjából igaza van, s nem rajta múlik, ha mégis keserű marad a szánk íze.) – A szerk.

Európa – eufória nélkül

„Európa” – ez a szó – érdekes módon – ellentmondásos érzelmeket vált ki. Bizonyos józansággal tudjuk, hogy nincs visszaút az ún. nemzetállami időkbe. Ha reálisan nézzük a dolgokat, valójában hálásnak kell ezért lennünk. Vannak ugyan olyan erők, amelyek múltba forduló sovinizmussal próbálnak szavazatokat szerezni, de újra tudatosodik bennünk – például – Franciaországgal való megbékélésünk. Innen már nincs visszaút, s csak remélhetjük, hogy az új helyzet határozza meg viszonyunkat Lengyelországgal, Csehországgal és másokkal is.

És mégis, az „európai gondolatot” bizonyos kétely övezi: Az „Európa Tervezet” valójában nem merül-e ki a gazdasági érdekek diktálta lázas szabályozásban? Vajon Brüsszel a maga valóságában nem olyan intézménye, amely karjait mind messzebb nyújtja ki anélkül, hogy ehhez demokratikus úton szerzett meghatalmazása lenne és anélkül, hogy életkörülményeinkre tekintettel lenne? Hogyan valósuljon meg a bővítés elsősorban keleti irányban, ha az eddig fennálló rendszer elérkezett működésének határaihoz, és nyilvánvaló problémáira a megoldásnak még csak a körvonalai sem rajzolódnak ki? Csodálkozhatunk-e azon, hogy a visszahúzó

tendenciák politikai táptalajt nyerne? A globalizáció veszélyei láttán meglepő-e, ha a tájékozódásra a hazai törzsasztalok fülledt léghőre csalogatóan hat?

Így érthető, hogy amikor Európa jelenlegi és jövőbeli átalakításáról van szó, a hivatalos megnyilatkozások a megváltoztathatatlanhoz való alkalmazkodás és a fásult közöny közt ingadoznak. Komoly ösztönzés, használható bírálat egyáltalán nem várható.

Az alábbiakban a vallás és a nevelés szempontjából kísérel meg felvázolni az európai egység fejlődésének mostani fázisát.

A vallás Európában

Európa vajon több-e, mint gazdasági közösség?

Tekintettel arra, hogy az Európai Közösséget mint gazdasági érdekszférát hívták életre, a római és az azt követő szerződéses a közös gazdasági cselekvésre vonatkoztak, a vallásra nem. Amikor az érdeklődés középpontjába a közös politikai cselekvés került, csak akkor vetődött fel az a kérdés, hogy valójában mi az, ami a partnereket a gazdasági érdekeken túl összeköti. Egyesek a „közös értékrend” kulcsszóval próbálják azt a többletet megjelölni, amelyet a kialakuló képződmény képviselhet – amely képződmény valójában sem egyetlen állam, sem államszövetség, de szövetségi állam sem kíván lenni. Első ízben Jacques Delors, az Európai Bizottság első elnöke fogalmazta meg „Európa közös lelké”-nek gondolatát. Ezt az igényt csak nagyon vonakodva vették tudomásul, és a realizálásához szükséges pénzeszközöket alig hogy rendelkezésre bocsátották, máris majdnem elvonták. Új lendületet kapott a vita, amikor az Európai Unióban érvényes alapjogokról szóló Charta kidolgozására került sor. Tovább éleződött a helyzet, amikor a vallásszabadság kérdése került előtérbe. A vélemények aszerint különböznek, ahogyan az állam és az egyház szétválasztását a vita résztvevői korábban megoldották. Franciaország a vallást a közéletből következetesen a magánéletbe űzte. Ez a döntés számos nehézséggel járt, hiszen egy állítólagosan világi államban a vallás nem játszhatott szerepet. De facto azonban olyan gondok jelentkeztek, amelyeket a magán-szférában nem lehetett megoldani. Főleg az iszlám jelenléte volt az, amit Franciaországban nem lehetett figyelmen kívül hagyni – és ez a vita még bőven a 2001. szeptember 11-i események előtt zajlott. A merényletek hatására újra élővé lett a vallás kérdése a már elvilágiasodott nyugati demokráciákban. A másik oldalon Németország már a tizenhetedik századi vallásháborúk óta mindjobban megtanulta összehangolni a világnézeti szempontból semleges állam, valamint a vallási közösségek részvételét a társadalom életében.

A mai német társadalom az új pluralizáció megoldatlan kérdése előtt áll. A korábbi válaszkísérletek a nagy keresztény egyházakat és a zsidóságot vették figyelembe. Mára vonatkoztatni kell a kérdéskört az iszlámra és egyéb vallási csoportokra, valamint – elsősorban a volt NDK területén – a felekezeten kívüli állampolgárok jelentős tömegére is.

Amikor az a kérdés állt elő, hogy Törökország tagja lehet-e az Európai Uniónak, összeütközés támadt a csatlakozás támogatói és ellenzői között. Az utóbbiak fölítették a kérdést: nincs-e áthidalhatatlan különbség a vallás és a társadalom területén? A kü-

lönbség a kultúrában is olyan határokat jelenthet, amelyeknek áthágása súlyos, sőt veszélyes következményekkel járhat.

Vallás vagy spiritualitás?

Az Európai Charta preambulumban az erősen ideologikus szemléletű francia laicizmus tiltakozása miatt a „vallás” és a „vallásos” kifejezés nem szerepel.

Európa protestáns és római katolikus egyházai – erős német részvétellel – hiába küzdöttek azért, hogy az Amszterdami Szerződés (1997, életbe lépett 1999) érvényben maradjon. A szerződés az aláírókat biztosította arról, hogy a vallással kapcsolatos helyi szabályozás változatlanul érvényben marad, semmiféle európai döntés nem helyezheti hatályon kívül. Ennek az igénynek végül csupán egy kiegészítő dokumentumban tettek eleget.

Meg kell jegyeznünk, hogy az egyes egyházak igen eltérő módon viszonyulnak az Európai Unióhoz. Hiszen a földrajzi Európa sokkal nagyobb, mint az Európai Unió. A legtöbb vallási közösség egyetemes igényű: nincs az Unió határaihoz kötve. Másrészt a római katolikus egyház – mint Vatikánváros Állam – az Európa Tanács tagja: ebben a minőségében inkább konkordátumot szeretne kötni az Európai Unióval. Működik továbbá a római katolikus Európai Püspöki Konferencia, valamint – készen az előbbivel való együttműködésre – az Európai Egyházak Konferenciája, amely az öreg kontinens ortodox, anglikán és protestáns közösségeit tömöríti. A nem római egyházak esetében a kelet-nyugati ellentétek megszűnése változást hozott. A „genfi ökumené” válságba került, amely elsősorban az ortodox egyházak tagságának kérdésében jelentkezett, de megmutatkozott a protestánsok profilírozási törekvéseiben is: gondoljunk csak a Leuenbergi Konkordiára. Az ortodox egyházaknak nehéz meghatározniuk a demokratikus, plurális társadalomhoz való viszonyukat. Hajlanak arra, hogy erősen múltba fordulva a kommunista időszak előtti betagolódásukat vegyék alapul. Ez lényegében a görög egyházra is érvényes. A nyugat-európai protestánsok ökumenével kapcsolatos kérdései elsősorban az ortodoxokat és az anglikánokat célozzák. De Brüsszelben – az ökumenétől részben függetlenül – egyre inkább hallatják szavukat az egyes nemzeti egyházak is. Nem csupán a német evangélikus egyház, de a svéd egyház, a canterburyi érsek és a konstantinápolyi pátriárka is lobbizik az Uniónál érdekei védelmében. Ezzel szemben teljesen nyitott és megoldatlan a többi vallási és világnézeti közösség érdekképviselete. A muzulmánok pusztá jelenléte is bizonyítja, hogy Európa vallás nélkül nem képzelhető el. S napjainkban nemcsak a muzulmánok, de a többi vallási, humanista közösség is komoly erőfeszítéseket tesz saját képviseletének megvalósítása érdekében.

Vallás – egy „poszt-szekuláris” társadalomban?

Észre kell vennünk, hogy az egységesülő Európának foglalkoznia kell a „vallás a poszt-szekuláris társadalomban” kérdéskörrel: megkerülhetetlen téma. Mind képtelenebb az az állítás, hogy a francia örökség, a szekularizáció megoldja majd a gondokat. A privatizáció és a szekularizáció eszköztára idejét múlta: alkalmatlan rá, hogy segítségével írjuk le a vallás mostani helyzetét Európában. Az angol szociológus, Grace

Davis a következő szójátékkal próbálja érzékeltetni a helyzetet: Believing without Belonging (hinni anélkül, hogy közösséghez tartoznánk). A vallás nem tűnt el az európaiak között, de egyénibbé, sokszínűbbé vált, s talán kicsit szótlanabb lett. A kontinuitás ma már nem feltétlen szempont. Ez általánosságban is igaz: a hagyományos intézményekhez való kötődés lazább lett, sőt, válságba került. „Az intézmény befolyása egyre csökken, de ez nem a hit fokozatos gyöngülésével, hanem a heterodox vallásformák növekedésével jár együtt” (G. Davis). Az átlagos európai nem jár ugyan templomba, de örül annak, hogy vannak templomok. Ez a gondolkodás főleg a „nagy” egyházak híveire jellemző: ahol a mögöttes történeti közösség erősen intézményi, közéleti jellegű. Egészen más a helyzet Amerikában, ahol az egyházak maguk is a piac részvevői, s tevékenységük is eszerint folyik. Az a vélemény, hogy a modernizáció és a szekularizáció szükségképpen együtt jár, Davis szerint csupán az Európa-központúság egyik megnyilvánulása. Pedig Európa ebből a szempontból inkább kivétel: „még akkor is, ha csak a kereszténységet vesszük figyelembe, ha tekintetünket az Egyesült Államokra, Dél-Amerikára, Afrika déli részére vagy Dél-Koreára és a Fülöp-szigetekre irányítjuk, a vallásos aktivitás növekedésének jeleivel találkozunk. Föl kellene tárni, hogy Európa viszonylagos szekularizációja miből ered. Egyszerűen nem lehet igaz, hogy a vallásosság és a modernitás kizárja egymást, hogy a kettőt nem lehet összekapcsolni. *A vallás szerepéről folytatott vita Európában egyoldalú – véli Davis. A vallás kritikáját egy szekularizált világtól ugyan megkapjuk, de az ellenkező folyamat éppen csak létezik, s a „fölvilágosult” világnézet alig-alig kap bírálatot a vallás szempontjából. Az egyoldalúságon érdemes elgondolkodnunk.*

Európai vallásjog?

A kérdések valójában egy életképes európai vallásjog kialakítására vonatkoznak. Alapvető, hogy a különbözőképpen kialakult jogrendszereket megfelelő módon értékeljék és megfelelő módon vegyék figyelembe; azt is meggondolván, hogy az egyes jogrendszerek milyen hatással lesznek a közös jogra. Gerhard Robbers úgy véli, hogy az európai vallásjog megalkotásakor a tagállamok saját jogrendjét tiszteletben kell tartani.

Az egyes jogrendszerek azonban fejlődésük során kétirányú konvergenciát mutatnak – véli Robbers. Egyfelől a vallásszabadság elve, másfelől az állammal való együttműködés képezi a konvergálódási pontot. A vallásszabadság pozitív és negatív irányban is értendő, egyéni és testületi érvennyel. Az állammal való együttműködés terén ma még sok a kérdés. Ezenkívül a nem hívők jogaira vonatkozó elképzeléseket is újra át kell gondolni.

Lényegében két elképzelés szembesül: egyik a hagyományos német államegyház-gondolathoz, a másik a francia szekularizáció gondolatához áll közel. Az utóbbi nyomán lehet beszélni az Európai Unió elvilágiasodásáról is. Jellemzője, hogy nem mentes egy látens vallásellenes hangulattól, amely főleg a közélet színterein erős. Ezzel szemben a vallás mint társadalmi jelenség mindjobban az útfélre szorul. Most csak utalunk rá, hogy ez a laicista szemlélet Németországban is jelen van.

Akik a vallás szerepét másként látják, az Európai Unió pozitív vallási semlegességét, a vallás iránti nyitottságát igénylik. „Az európai vallásjogi rendszerek jövőbeli fejlődé-

sük során a vallásszabadság elve körül konvergálnak. A vallásszabadság biztosítja a vallás számára azt a pozitív elismerést, azt a helyet, ahol kifejezetten támogatást kap. Ahogy Európa nem képzelhető el vallás nélkül, úgy nem is tekintheti azt csak praktikus értelemben vett értékhorozónak: ez méltatlan volna Európához. A vallás nem csupán *ancilla in ethics* az állam szempontjából. Nem csupán hasznos idióta, mely hatékonyan szolgál gazdasági-politikai érdekeket. S nem csupán kultúrtörténeti múzeum. A vallásnak önmagáért kell helyet kapnia. Az Európai Uniónak feladata, hogy megvalósítsa az ember szabadságát. Így az is feladata, hogy – kompetenciája szerint – lehetővé tegye az élet vallási dimenziójának megélését. Európának »lelket adni« nem azt jelenti, hogy a vallás »boltjában« megvegyük a szükségeset. Európának lelket adni azt jelenti, hogy megmutassuk Európa célját.” (Robbers).

Párbeszéd a vallásokkal és a világnézeti közösségekkel?

Ebben a helyzetben figyelemreméltó, hogy az Európai Bizottság jelenlegi elnöke, Romano Prodi – az intézmény reformja céljából – egy tanácsadói testületet hozott létre (political advisors). Egyik tanácsadónak az a feladata, hogy a vallásokkal és a világnézeti közösségekkel párbeszédet folytasson. Ebből is látható: a bizottság tudatában van annak, hogy Európa civil társadalmát csak úgy éri el, ha számíthat a vallási és világnézeti közösségek érdemi segítségére. Az is figyelemreméltó, hogy a 2001 júliusában megjelent „Fehér könyv”, amelyben a bizottság az európai kormányzásról szól, az egyházakat is kifejezetten megemlíti, a nem politikai cselekvés színtereként. „A civil társadalom fontos szerepet játszik, mert hangot ad a polgárok véleményének, nyitott az igényeik iránt. Az egyházak és a vallási közösségek ilyen szempontból különösen fontos szerepet játszanak. A civil társadalmak szervezetei mozgósítják tagjaikat és segítséget nyújtanak – például – azoknak, akiket kirekesztenek, elnyomnak.”

A „civil társadalom” mint varázsszó?

Az Amszterdami Szerződés kiegészítő jegyzőkönyvei nemcsak kötelező érvényűnek fogadják el az egyes államokban hatályos vallásjogi szabályokat, hanem az Európai Bizottság és a vallási-világnézeti közösségek együttműködését is érintik. A bizottság itt olyan fogalmat használ, amely az elmúlt években nagy karriert futott be. A „civil társadalom” a közérdekű cselekvés olyan színtere, amely az állami és a gazdasági faktortól ugyan határozottan eltér, de az unió egyáltalán nem hagyhatja figyelmen kívül. Jelenleg a fogalom használata bizonytalan, azt mondhatjuk, hogy nincs pontosan körülhatárolva. Szemlátomást azért vezették be, hogy megkíséreljék áthidalni azt a távolságot, amely az európai politikát és az európai embert elválasztja egymástól. Peter L. Berger értelmezését követve megállapíthatjuk, hogy a civil társadalom azoknak az „intermediáris” intézményeknek a létere, amelyek összekötő elemként működnek az egyén és a társadalom között. Idáig az ún. nem kormányzati szerveknek volt hasonló feladatuk. Az Európai Bizottság most mintegy felfedezte a vallási és a világnézeti közösségeket, mint amelyeknek szintén közre kellene működniük abban, hogy a születő új Európa valóban polgárai Európája legyen.

Az európai alkotmány konventje

A Konvent Európa Jövőjéről 2004 tavaszán javaslatot terjeszt az Európai Kormánykonferencia elé, amely a kibővített közösség politikai és igazgatási cselekvésmódját tárgyalja. Bizonyos értelemben az új Európa alkotmányáról van szó. A konventnek, amely az egykori francia köztársasági elnök, Giscard d'Estaing vezetése alatt dolgozik, nemcsak azt kell meghatároznia, hogy az új tagországok a különböző intézményekben hogyan vesznek részt, hanem az európai intézmények legitimációs kérdését is meg kell válaszolnia. Az Európai Unió parlamentjét a közvetlen választások legitimálják, de a parlament csak a költségvetésen keresztül tud az egyes bizottságok döntéseire hatni; míg a napi munka során teljesen a tagországok kormányaitól függenek a bizottságok. Most az a kérdés, hogy a jövőben hogyan oldják meg a közös politikai feladatokat. Hiszen nagy különbség, hogy államközösségről vagy a tagországok laza szövetségéről van-e szó. Egyáltalán: szükség van-e egy ún. alkotmány megfogalmazására, vagy pedig elegendő, ha a későbbiekben majd szerződés írja le az együttműködés akkori szintjét?

Két egyidejű folyamat figyelhető meg

Az eddigi tagországok meglepően nagy része az összeurópai kérdéseknek csak marginális jelentőséget tulajdonított; ennek megfelelően a polgárok tájékoztatását sem vette túlságosan komolyan. Nem véletlen tehát, hogy ezekben az országokban ismételtelen az unióellenes hangulat politikai színrelépésének lehetünk a tanúi. Másfelől egy sor súlyos, mindennapjainkat szorosan érintő kérdésben már most olyan európai intézmények döntenek, amelyek nagymértékben figyelmen kívül hagyják a demokratikus játékszabályokat, és a parlamenti ellenőrzés alól is messzemenően kivonják magukat. Az Európai Bizottság kifejezetten precedens értékű döntések egész hálózatát alkotta, amely azonban a polgárok számára áttekinthetetlen. Vannak azonban egyéb okok is, amelyek a Konvent tanácsadói szerepének fontosságát tovább növelik.

Egy munkacsoport, Roman Herzog vezetésével, az ún. Alapjog-katalógust állította össze, hogy a Konventet a tárgyalások során ezzel is támogassa. A munka eredményét ma még nehéz lemérni. Annyi azonban már látszik, hogy mennyire nehéz közös európai vallásjog létrehozása. Főleg a francia nyomás miatt a vallás bármilyen nevesítése lehetetlenné vált. A „spiritualitás” kifejezés csupán minimum, amit a dokumentumba fel lehet venni. Azonban mindenképpen nyereség volna, ha a vallásszabadság pozitív és negatív elvei a közös európai jogrend részévé válnának.

Az egyházak állásfoglalása

Az egyházak jelenleg azon fáradoznak, hogy a Konvent tagjai alaposan ismerjék meg saját hazájuk vallásjogát. A kompromisszum a szubszidiaritás elvének kiszélesítése alapján várható: az európai jog majd megerősíti s így érvényben hagyja az egyes országok szabályait. Az Európai Egyházak Konferenciája (a továbbiakban: EEK), azaz a „genfi ökumené” által összefogott európai egyházcsoport nagy figyelemmel kíséri a Konvent „alkotmányozó” munkáját, s már le is adta első állásfoglalását az eddigi tanácskozásokkal kapcsolatban. Az állásfoglalás leszögezi, hogy a tagegyházak évek óta

nagy figyelemmel követik az európai egységesülés folyamatát, s a maguk részéről úgy látják: az egységesülő Európa sokat tehet azért, hogy területén béke és megbékélés legyen. Azonban igen nagy feladatról van szó, ezért minden eszköz számít, amely a megbékélést erősíti és a testvéri érzületet fokozza.

Az egyházak ezt a helyzetet tartják szem előtt, amikor bekapcsolódnak a vitába. Másrészt saját maguknak is érdekük, hogy szervezeti szempontból jól átlátható rendszer jöjjön létre, amellyel együtt lehet dolgozni.

Az egyházak részvétele a döntéshozatal munkájában

A döntéseket elsősorban a bizottságok, a minisztertanácsok és a kormánykonferenciák hozzák; nagy kérdés, hogy az egyházak hogyan befolyásolhatják ezt a munkát. Ki kell mondanunk, hogy főleg az informális kapcsolatok játszhatnak itt szerepet. Akit ismernek, azt alkalmasint meghallgatják. Időnként azonban hálásan vesznek egy-egy minőségi hozzászólást is. Az EEK Brüsszelben fenntart egy irodát, ezen keresztül, valamint az Európai Parlamentnél és az Európa Tanácsnál meglévő személyes kapcsolatait felhasználva mindkét megnyilatkozási formával él. Ezen a téren különösen sokat tesz az EEK Egyház és Társadalom bizottsága.

Az EEK köreiből főleg arról folyik a vita, hogyan lehet az egyház és az állam, valamint az egyház és a társadalom viszonyát kielégítően leírni. Kérdés továbbá, hogy a megfogalmazás mikéntje milyen következményekkel jár az egyesülő Európa számára, akár szervezeti, akár működési szempontból. Az Európa keleti részén élő egyházak főleg azért aggódnak, hogy az egyházat – szerepét csökkentve – az egyéb nem kormányzati szervek szintjére degradálják. Hol marad ebben az esetben az egyház sajátos magától értetődősége? A civil társadalomról folytatott vita – legjobb esetben – segítheti rendezni az egyházak és az Unió kapcsolatát, mégpedig oly módon, hogy az egyházak sajátos jellege ne sérüljön.

Katolikus részről az Európai Püspöki Konferencia konzultációs tanácsa lényegében az EEK-hoz hasonló eszközökkel igyekszik befolyását érvényesíteni. Azzal a nagy különbséggel, hogy az ő esetükben a Vatikán mint európai állam közvetlenül is részt vesz a folyamatban. Némelyek úgy vélik, hogy az Európai Unió és a Vatikán közti konkordátum jelentené a megnyugtató megoldást.

Lopakodó koordináció a képzésben és az oktatásban

A közvélemény úgy tartja, hogy a szubszidiaritás főleg az oktatás, a képzés területén jellemző. Csakhogy ez az elv igen nehezen érvényesíthető az uniós tagországokban, így Németországban is, ahol pedig a döntéseket tartományi szinten hozzák, nem szövetségi szinten. Megjelennek az európai oktatási programok – Leonardo, Sokrates stb. –, gyakorivá lesz az iskolák közti partnerség, nem szólván az Európai Bizottság illetékeségéről a szakképzésben. Mindennek ellenére ma is sokan úgy vélik, hogy az egységes Európa kevésbé gyakorol befolyást az oktatásügyre.

Pedig a változás itt is végbemegy, szinte érthetetlen csendtől övezve. Évről évre sű-

rűbb lesz az a háló, amelyet a különböző megbeszélések, egyezmények és szerződések alapján szőnek. Olyan – európai dimenziójú – oktatási rendszer kialakításáról van már szó, ahol a tanulók és oktatóik mobilitása egyre nő, s ahol a különböző oktatási intézmények közti együttműködés minőségileg új szakaszba lép. Megerősödik a „koherens” oktatáspolitikai iránti igény, amit főleg az Európai Unió Tanácsa képvisel. Azok a lépések, amelyek ezt az újfajta oktatáspolitikát megalapozhatják, főleg a következőkből állnak:

Az elérendő célok közös meghatározása;

Az eredmények mérésének közös szabványai (statisztikák, mutatók), melyek lehetővé teszik, hogy a tagországok megállapíthassák fejlődésük adott fokát;

Mintául szolgáló megoldások, „pilotprojekt”-ek kidolgozása, amelyek az innovációt és a megfelelő minőség elérését segítik.

A folyamatos értékelés biztosítása

A nemzetközi összehasonlító tanulmányok az Európai Unió területén mindjobban teret hódítanak. Általuk biztosítani lehet az értékelés folyamatosságát, mellesleg azt is elősegítik, hogy a tagállamok oktatáspolitikája mindjobban igazodjék a tanulmányokban előírt szabványokhoz. Nagy kérdés azonban, hogy milyenek lesznek azok a szabványok, amelyek alapján az európai oktatásügyet értékelik, s az is nagy kérdés, hogyan jönnek létre. Az állandó összehasonlítás szorításában az oktatásügy egyfajta kényszerhelyzetbe kerülhet, mint ez Németországban már most érzékelhető.

Az Európai Unió oktatásügye tehát mozgásban van, s fontos volna, hogy ebbe a folyamatba belevihessük saját elképzeléseinket is. Ezen a ponton kap súlyt a hittan kérdése is: eldől, hogy a vallás nevelédimenziója európai keretek között egyáltalán megjelenik-e, vagy csupán marginális szerepe lesz. Sürgős lépésekre van szükség, „nyitott koordináció”-ra, hogy a vallásos nevelés jövője megfelelően alakulhasson.

A keresztény érdekek egybehangolása, különös tekintettel az oktatásügyre

Az egyházak

Az európai egyházak nagyon eltérő módon értelmezik az oktatásüggyel kapcsolatos felelősségüket. A „genfi ökumené” számára majdnem lehetetlen a közös cselekvési mód kidolgozása. A francia protestáns egyházak szövetsége nem érzi szükségesnek, sőt, illetékesnek sem tartja magát arra, hogy a világi oktatás kérdéseire hozzászóljon, amíg az oktatás világi kézben van. A holland protestánsok, akik éppen most alakították ki új szervezetüket, alig foglalkoznak iskolaüggyel; kielégíti őket az alkotmányos garancia, hogy minden egyház alapíthat és működtethet iskolát, az állami költségvetés terhére.

Olaszországban a valdensok a római katolikus túlsúlytól gyötörődnek, s szenvedélyesen érvelnek a világi oktatás mellett, amely megszabadítja gyermekeiket a kötelező jellegű római katolikus hittanórák látogatásától. A cseh keresztények ellenben felpanaszolja, hogy az állam sem anyagi, sem erkölcsi szempontból nem támogatja az

egyházi iskolákat. Ezt a színes palettát tovább gazdagíthatnánk, de már így is jól látható, milyen nehéz lesz a közös egyházi állásfoglalás megteremtése – miközben az oktatás egészében a koordináció felé halad. Valamiféle minimumot kell meghatározni – ha ugyan az egyházak valóban felelősséget éreznek a világi oktatás iránt, s tevékenységüket nem kívánják a vallásoktatásra korlátozni. A másik bökkenő, hogy éppen a hitoktatás területén a protestánsok nézetei nagy eltéréseket mutatnak, az ortodox egyházakkal való együttműködésnek pedig legföljebb a halvány jelei látszódnak.

Egyesületek az oktatásügyben

Évek óta léteznek kisebb szervezetek, amelyek megkísérlik a protestantizmus oktatásügyi elképzeléseit megfogalmazni, artikulálni. Viszonylag nagy múltra tekint vissza – több mint hetven év – az Internationaler Verband Evangelischer Erzieher (IV), mely a különböző európai országokból érkező keresztény tanárok számára biztosít fórumot. (Tevékenységét csak a nemzetiszocialista uralom idején szüneteltette.) Tagjai között szülők és tanárok, egyesületek és iskolák vannak. A második világháború után jött létre az Intereuropean Commission of Church and School (ICCS). Tagjai a protestáns egyházak oktatásügyi szakembereiből állnak, bár vannak egyéni tagok is. Az egyházon belüli gyermekmunka megkönnyítésére alakult egy viszonylag lazább jellegű intézmény: European Conference of Christian Education. Főleg nemzetközi konferenciák szervezésével foglalkozik.

Az Egyházak Világtanácsának egykori nevelésügyi referense, Ulrich Becker koordinációs csoport létrehozását javasolta a fentebbi szervezetek között. Kezdeményezése meg is valósult, s CoGREE rövidítéssel (Coordination Group for Religious Education in Europe) új együttműködési fórum született, melyhez – a már felsoroltakon kívül – három további szervezet is csatlakozott:

Az European Forum for Teachers of Religious Education (EFTRE) tagjai – magán-személyek és egyesületek – főleg a brit és a skandináv területen vannak jelen. A The European Association for World Religious Education (EAWRE) azokat a hittantanárokat tömöríti, akik a különböző világvallások oktatását végzik. A The Re-Network for Christian Religious Education in Europe elsősorban azt a célt tűzte maga elé, hogy elősegítse a hitoktatás és a vallásos nevelés újraindítását Kelet-Európában.

A CoGREE 2002 májusában összehívott Bécsbe egy tanácskozást, amelynek címe: Learning about and Learning from Religion (Tanulni a vallásról – tanulni a vallástól). Alcíme pedig: A vallásos nevelés együttélésbeli jelentősége az összetűzésekkel terhelt Európában. Az előkészítő kiadvány azokat a fontosabb előadásokat és dokumentumokat foglalja magába, amelyek az oktatás keresztény szempontjait tárgyalják, illetve a részt vevő szervezetekről adnak tájékoztatást.

A megbeszélés során az alábbi vélemények kristályosodtak ki:

Az iskoláknak feladata, hogy felkészítsék a gyermekeket a plurális és demokratikus társadalomban való életre. *A gyermekeket és a fiatalokat megilleti az a jog, hogy az iskolában megtudják, mivel járulhatnak hozzá a vallások és világnézetek a társadalmi békéhez. Tehát ne legyen olyan iskola, amely vallásra vonatkozó tudásanyagot nem közvetít.*

A társadalomnak szüksége van vallásokra és humanista világnézetekre, mint az

együttélés értelmének forrásaira és hordozóira. Európában főleg a keresztény, muzulmán és zsidó hagyomány megléte jellemző. Ez a helyzet plurális megoldást kíván.

Európát értve az együttműködésnek az egész földrészre ki kell terjednie, átlépve a különböző határokat. Bármilyen politikai egységben élünk, az önazonosságnak és a békés együttélésnek mindenütt helye van.

Szükséges, hogy az iskola mindjobban építsen a tanár és a diák tapasztalataira. Nagyon fontos, hogy az oktatás keretei között a személyiség sokoldalúan fejlődhessen.

Az iskola olyan hely legyen, ahol a személyiség teljes körűen gazdagodik, ahol a lelki fejlődés ugyanolyan fontos, mint az összetett gondolkodás. Meg kell tanulnunk, milyen az a tudás, amellyel létünket is fenntarthatjuk, de az együttélésre is képessé tesz bennünket. A tanácskozás résztvevői úgy látták, hogy e célok megvalósításához a valóságos nevelésre is szükség van.

Kihívások előtt a protestantizmus

Hangsúlyoztuk már, hogy az európai oktatáspolitikát átalakulóban van. A keresztényeknek, különösen is a protestánsoknak, mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy hangjukat hallatni tudják. Idáig úgyszólván csak önkéntesek kapcsolódtak be a munkába. A münsteri Comenius Institut az egyetlen olyan intézmény, amely hivatalból foglalkozik a főntebb tárgyalt kérdésekkel. Az egyházak általában tartózkodóan viselkednek, s még illetékes szakembereiknek sem nyújtanak elegendő támogatást. *Nagyon szükséges, hogy az egyházak az EEK keretein belül mielőbb teremtsék meg a közös személyi és tárgyi feltételeket oktatási elképzeléseik kidolgozásának, összehangolásának és lehető érvényre juttatásának érdekében.*

Azonban arra is szükség van, hogy az önkéntes alapon működő egyesületek munkáját fölmérjék, támogassák. Európa bővítése nagy kihívás a civil társadalom számára. Ezért szükséges, fontos, hogy az egyházak maguk is támogassanak civil szerveződéseket, például különböző egyesületeket.

Fordította: F. Herzog Emőke

Irodalom

Furio Cerutti–Enno Rudolph (eds.) *A Soul For Europe*. 1–2. vols. Leuven, 2001.

Committed to Europe's Future. Contributions from Education and Religious Education – A Reader, ed. by Peter Schreiner e.a. Comenius Institut and Coordination Group for Religious Education in Europe. Münster, 2002.

Der Vertrag von Amsterdam. Hg. Vom Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. 3. Aufl. Berlin, 1999.

Gerhard Robbers: *Rechtsbeziehungen zwischen Staat und Religionsgemeinschaften in Europa*. In: *Rechtliche Aspekte der Beziehung zwischen der künftigen Europäischen Union und den Glaubens- und Überzeugungsgemeinschaften*, hg. von Win Burton und Michael Weninger. Politischer Beraterstab der EU, Working paper. 2002, 17–25. o.

Claire-Françoise Durand: *Die rechtliche Dimension eines Dialogs zwischen der künftigen Europäischen Union und den Glaubens- und Überzeugungsgemeinschaften*. In: *Rechtliche Aspekte der Beziehung zwischen der künftigen Europäischen Union und den Glaubens- und Überzeugungsgemeinschaften*, hg. von Win Burton und Michael Weninger. Politischer Beraterstab der EU, Working-Paper, 2002, 27–32. o.

- Zum Verhältnis von Staat und Kirche im Blick auf die Europäische Union.* Gemeinsame Stellungnahme des Kirchenamts der EKD und des Sekretariats der Deutschen Bischofskonferenz. Gemeinsame Texte, 4. Hannover/Bonn, 1995.
- Grace Davie: *Religion in Britain since 1945.* Oxford, 1994.
- E. Marggraf: *Religions- und Staatskirchenrecht am Scheideweg.* Das BVG-Urteil zu LER. In: *entwurf* 3/2001, S 77.
- Europäisches regieren – Ein Weißbuch.* Europäische Kommission, Juli, 2001.
- Peter L. Berger (Hg.): *Die Grenzen der Gemeinschaft. Konflikt und Vermittlung in pluralistischen Gesellschaften.* Gütersloh, 1997.
- CEC's first submission to the convention.* Information Sheet 7.
- Halbzeit im Europäischen Konvent.* Brüssel, November 2002.
- Zivilgesellschaft im Wandel – Offene Diskussion der Kommission für Kirche und Gesellschaft der Konferenz Europäischer Kirchen.* Genf/Brüssel, 2001.
- Gemeinsamer Bericht von Kommission und Rat an den Europäischen Rat in Barcelona (2002)*
- Viviane Reding: *The Role of the European Community in creating the Knowledge and Information Society (2001).* In: *Committed to Europe's Future.* Münster, 2002.

A 19. században született magyar evangélikus földtudományi szakemberek élete és műve

A közelmúltban hangzott el az a javaslat, hogy a reformáció ötszázadik évfordulójára készüljön egy magyar evangélikus lexikon. Ha komolyan vesszük a gondolatot, igen nagy munkáról van szó. Vitális György írása – ebben az összefüggésben – egyfajta kezdeményezésnek tekinthető.

Számunkra nem is az volt a legérdekesebb, hogy ezen a tudományterületen – amely a magyar kultúra egészéhez képest azért nagyon szűk mezsgye – az evangélikusok ilyen komoly részt vállaltak. Hiszen ismert, hogy a természet- és a műszaki tudományok terén koronként messze a számarányán felül volt jelen a lutheránusság. Azonban érdekesebb meglátás, hogy valamennyi szakember hazai születésű és – általában bizonyíthatóan – régi evangélikus család sarja. Figyelembe véve, hogy a kiegyezés utáni Magyarország egyes, fiatal tudományágak képviselőinek igen jó megélhetést kínált, valamint azt is figyelembe véve, hogy az evangélikus vallás felvilágosult hírben állott, bennünket meglepett, hogy a huszonkét szakember között sem betelepülőt, sem áttértet nem találtunk. A szakmai-erkölcsi értéket ez a tény talán nem érinti, de azért méltó a figyelmünkre. Úgy tűnik, hogy az akkor még fiatal – ipari szénbányászattal, gáz- és olajkitermeléssel összefüggő – tudományterületen megváltozott formában ugyan, de tovább élt a régi felvidéki bányász hagyomány. – A szerk.

A jelen tanulmányban az általam ismert magyar evangélikus földtudományi (földtant [geológiát], ásvány-kőzettant, őslénytant és teleptant művelő) szakembereket szerepeltetem. Ezért nem foglalkozom sem a földrajztudomány, sem a rokon műszaki tudományok (bányászat, geofizika) művelőivel. Kivételt képeznek azok a szakemberek, akik a selmecbányai akadémián bányamérnökként végeztek, később azonban geológussá képezve magukat, eredményes munkásságuk által a hazai földtudomány legfényesebb csillagai közé emelkedtek (Gesell Sándor, Pettkó János, Rozlozsnik Pál, Winkler Benő, Zsigmondy Vilmos).

Az egyes személyek evangélikus voltát a nekrológokból és gyászjelentésekből, Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái* (Bp. 1891–1914.) című lexikonából, a Papp Károly 25 éves tanári működése (Földtani Szemle, II. kötet, 1. füzet, Bp., 1944.) című cikkből, Fabiny Tibor egyháztörténész szóbeli közléseiből, valamint saját ismereteim alapján vettem figyelembe. Így – a 19. században született magyar evangélikus földtudományi szakemberként – 22 személyt találtam.

A bányászatnak alárendelten földtannal (geológiával) ugyan a korábbi századokban is foglalkoztak, de a tudományos értelemben vett földtant Lyell Károly angol geológus 1840-ben Londonban kiadott *Principles of Geology* (A földtan alapjai) című könyve

megjelenésétől számítják. Lyell művét az általam bemutatott szakemberek mind ismerték, tehát már a tudományos földtan művelői voltak.

A személyeket időrendben csoportosítottam. Közlöm születésük és elhalálzásuk helyét, anyjuk és apjuk nevét, fiuk születése kori foglalkozását (itt az adatok néha hiányoznak). Ahol csak lehetséges, megadom az érettségi helyét és idejét, majd a felsőfokú végzettséget és a tudományos fokozatot. A rendelkezésemre álló közlemények, illetve adatok alapján távirati stílusban, erőteljes rövidítésekkel bemutatom a szolgálati idő főbb állomásait és legfontosabb szakmai eredményeit. A katonai szolgálatokra, a tudományos egyesületi tisztségekre és a családi viszonyokra vonatkozó adatokat – ugyancsak terjedelmi okokból – nem közlöm. A bővebb tájékoztatás, illetve az esetleges további érdeklődés kielégítése végett mindenütt megadom az életüket és működésüket reprezentáló legfontosabb irodalmat.

Az ismertetések végén a magyar evangélikusság szempontjából értékelem pályafutásukat.

Mivel magam is magyar evangélikus geológus vagyok, ezért különös öröm és megtiszteltetés számomra a bemutatott szakemberekre való emlékezés.

PETTKÓ JÁNOS (Felsődrietoma, Trencsén vm., 1812. nov. 11.–Pozsony, 1890. okt. 26.). Apja Pettkó Dániel, Trencsén vm. táblabírája, anyja Hradszky Krisztina, morva-lieszkői protestáns hitszónok leánya.

A középiskolát a pozsonyi ág. hitv. ev. lyceumban végezte, utána két évig teológiát hallgatott. Az eperjesi kollégiumban jogot végzett, majd a bécsi egyetemen az ásványtanban képezte magát. Bányamérnöki oklevelet Selmecbányán szerzett, 1839-ben. 1861-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező taggá választotta.

1840-től a selmeczi akadémia mineralógia-geológia-paleontológia tanszékén helyettes, 1847-től rendes tanár és bányatanácsos. Ő volt az első magyarországi geológus professzor, megszervezte a tanszékot, felszerelte a tanításhoz és kutatáshoz szükséges eszközökkel. Fejlesztette a Scopoli János Antal által létrehozott, de távozása (1779) óta elhanyagolt ásvány-földtani gyűjteményt, amely később híressé vált. Pettkó vezetése alatt az új tanszék erőteljes fejlődésnek indult.

Munkássága elsősorban Selmecbánya, Körmöcbánya és környéke földtani viszonyainak vizsgálatára és földtani térképezésére terjedt ki. 1852-ben adta ki *Jelentés Magyarországnak March (Morva) folyóval határos részéről* (A MFT Munkálatai, 1856) című úttörő tanulmányát, mely később a Böckh Hugó által 1913-ban megkezdett sikeres egbelli kőolajkutatás földtani megalapozását is előkészítette. Vezetésével állították össze az akadémia hallgatói az első magyar–német bányászati szótárt *Bányászati szöfűzér* címmel (1845).

Tanítványai közül kerültek ki a magyar geológia 19. századi aranykorának nagyjai, a hazai földtudományok megalapozói: Szabó József, Hantken Miksa, Zsigmondy Vilmos, Böckh János, Pávai-Vajna Elek, Winkler Benő, Gesell Sándor és Dioniz Stur.

A Selmecbányától északnyugatra található geletneki völgyben, a Szabó-szikla alatt szlovák nyelvű emléktáblája található.

Irodalom

Mednyánszky Dénes: *Pettko János emlékezete*. – Akadémiai Értesítő III. 8. 1892, 429–438. o.

Pojják Tibor: *Az ásvány-földtani tudományok oktatásának története Magyarországon a felsőfokú bányá- és kohómérnöki szakképzésben*. – Bányászati Lapok, 97. 9. 1964, 638–644. o.

Csiky Gábor: *Pettko János*. – Magyar Tudóslexikon, Bp., 1997, 644. o.

ZSIGMONDY VILMOS (Pozsony, 1821. máj. 14.–Budapest, 1888. dec. 21.).

Apja Zsigmondy Samu ev. lyc. tanár – anyja Fábri Friderika. A pozsonyi ág. hitv. ev. lyceumban 1838-ban érettségizett, a selmeci bányászati akadémiát 1842-ben végezte el.

A Császári és Királyi Bányagazgatóság alkalmazottja, 1846-tól a resicai kőszénbánya gondnoka volt. Itt érte a szabadságharc, amikor ágyúkat és löszert gyártott a honvédség számára. Az olmützi börtönből történt kiszabadulása után (1850) már csak „szabadpályán” talált munkát. Először gr. Sándor Móric Anna-völgyi szénbányáját vezette, majd önálló „bányaügynöki irodá”-t nyitott Pesten, 1860-ban. Ezzel kezdődött élete legtermékenyebb tíz esztendeje a magyar mélyfúrás, az artézi, nevezetesen a hévízfúrások korszaka.

1865-ben kiadja az első magyar nyelvű bányaműveléstan első kötetét *Bányatan, kiváló tekintettel a kőszénbányászatra* címmel, melyben már tárgyalja az artézi kutak felkutatását és fúrását, valamint utal magyarországi fontosságukra.

44 éves korában „fúrász”, és egyben megalapítja cégét, fúróvállalkozó lesz. A harkányi hévízkútfúrást a margitszigeti, alcsúti, jászsági, lipiki, ránkherlányi, buziási, schwechati vízkutató és a petrozsényi szénkutató fúrás követi. Legjelentősebb alkotása a 970,58 m mély budapesti városligeti artézi kút, melyről *A városligeti artézi kút Budapesten* című munkájában teljes részletességgel számol be (Bp., 1878). Munkásságára külföldön is felfigyeltek, pl. amikor 1879-ben a csehországi Teplitz főforrásának elvesztése után mélyfúrást ajánlott (*Denkschrift über die Thermen von Teplitz in Böhmen verfasst für die Stadtvertretung der Stadt Teplitz*).

Közhasznú működése elismeréséül a király a Ferenc József Rend lovagkeresztjével, a francia kormány a Becsületrend lovagkeresztjével tüntette ki. 1868-tól az MTA levelező tagja. Székfoglalója – *Tapasztalataim az artézi szökőkutak fúrása körül* – Pesten jelent meg, 1871-ben.

Irodalom

Böckh János: *Zsigmondy Vilmos* (1821–1888). – Földtani Közlöny, 20. 8–10. 1890, 257–366. o.

Csath Béla: *Zsigmondy Vilmos*. – Magyar Tudóslexikon, Bp., 1997, 900–901. o.

WINKLER BENŐ (Magyar-Raszlovica, Sáros vm., 1835. okt. 2.–Selmecbánya, 1915. nov. 10.).

Középiskolai tanulmányait Bártfán kezdte, Kisszebenben és Eperjesen folytatta, s Kassán fejezte be. Főiskolai tanulmányait Selmecbányán végezte, de tovább képezte magát Bécsben, Budapesten, Berlinben. Pettkó utódaként 1871-ben foglalta el a selmeci akadémián az ásvány-földtani tanszéket s 1898-ig tanított.

Winkler alapos felkészültségű, kiváló tanár volt, aki a tanítást első és legfontosabb feladatának tartotta. Tanítványait az ásvány- és földtani tanulmányok és a magyar föld szeretetére nevelte. Tanítványainak második atyja, a segélyre szorulóknak jószívű pártfogója volt.

Szakmai munkássága főleg a selmecbányai kinevezését megelőző évekre esik. Mint a bécsi cs. kir. földtani intézet munkatársa részt vesz hazánk átnézetes földtani térképének elkészítésében. Az 1863–64. években Kistapolcsány, Fenyőkosztolány, Magosmart környékén, majd a Nyitra–Zsitva folyók közén és a Tribecs hegységben térképez. 1865-ben munkatárként dolgozik a zsílvölgyi szénkutatásnál. 1869-ben Pestre, a Földtani Intézetbe kerül. 1870-ben a Földtani Közlöny első évfolyamának szerkesztője. Ebben jelennek meg a Székesfehérvár–Velencei-hegység földtanát és a verespataki aranybányászatot tárgyaló dolgozatai.

Winkler nevéhez fűződik az úrvölgyit ásvány felfedezése, a prioritást azonban elorozták tőle. Selmecbánya földtani viszonyainak leírásától pedig önkéntes visszavonulásra kényszerít Szabó József tekintélye, aki ugyancsak itt dolgozik ez idő tájt. Lelki sérüléseit a sors testiekkal tetézi: 1898-ban szélhűdés éri. A természet nagy rajongója 18 évig volt a szoba négy fala közé zárt beteg, míg végül hosszas szenvedés után, 1915-ben elhunyt.

Tanársága idején készültek el az akadémia új épületei Selmecbányán (1892). Itt helyezték el a tanszék gyűjteményeit, melyek ekkor már Európa-szerte híresek voltak.

Irodalom

Vitális István: *Kőszegi Winkler Benő emlékezete. 1835–1915.* – Bányászati és Kohászati Lapok, 48. II. 1915, 425–427. o.

Papp Károly: *Kőszegi Winkler Benő. – Jegyzőkönyv a Magyarhoni Földtani Társulat 1916. évi február 19-én tartott 66-ik közgyűléséről.* Földtani Közlöny, XLVI. 1–3. 1916, 34–35. o.

Pojják Tibor: *Az ásvány-földtani tudományok oktatásának története Magyarországon a felsőfokú bányá- és kohómérnöki szakképzésben.* Bányászati Lapok, 97. 9. 1964, 640–641. o.

GESELL SÁNDOR (Pozsony, 1839. máj. 8.–Besztercebánya, 1919. nov. 24.).

Apja Gesell János, anyja Slubek Mária.

Középiskolai tanulmányait a pozsonyi ág. hitv. ev. lyceumban kezdte, s a főreáliskolában végezte (1858). 1862-ig a selmeci bányászati akadémián, később a bécsi tudományegyetemen tanult. Okl. bányá- és kohómérnök, m. kir. főbányatanácsos, bányafőgeológus, a bécsi cs. kir. földtani intézet levelezője.

Az 1862. év őszén a kolozsvári bánya- és jószágigazgatósághoz nevezték ki bányászgyakornokká, ahonnan a kudzsiri, majd – 1864-ben – a sebeshelyi vasgyárhoz (Hunyad vm.) osztották be. 1864-től a bécsi földtani intézetnél dolgozott, és részt vett az Esztergom és az Eger környéki geológiai felvételekben is. 1868-ban lépett magyar állami szolgálatba, és fontos szerepe volt a vajdahunyadi kohómű és vasgyár létrehozásában. 1871-től a máramarosi és nagybányai bányagazgatóságok kerületében bányageológus volt. 1880-tól 1883-ig a selmeci bányakerület geológusaként az ottani fémbányákat tanulmányozta. 1883-ban a M. Kir. Földtani Intézethez került főgeológusnak, majd bányatanácsosi rangot kapott. Itt, az intézetben kiválóan kamatoztathatta szakmai fölkészültségét, amelyet a bányászat és a földtan területén szerzett.

Bányaföldtani tevékenységével a besztercebányai, a szepesiglói, a nagybányai és a zalatnai bányakapitányság területén találkozunk: dolgozott a Felvidéken, a Kárpátalján, a Gutinon és az Erdélyi-érchegységben. Nyomtatásban is megjelent fontosabb munkái: a selmecbányai aranyércterület és a körmöcbányai ércbányaterület bányageológiai felvétele, valamint a sóvári kősóbánya-kerület földtani vizsgálata. Schafarzik Ferenc társszerzővel mintaszerűen elkészíti a *Mű- és építőipari tekintetben fontosabb magyarországi kőzetek részletes katalógusát*. A nagybányai, a felsőbányai és az oláhláposbányai ércbányaterület bányageológiai felvétele ugyancsak az ő nevéhez fűződik, de az erdélyi aranynégyeszőg területén is készít bányageológiai felvételeket, s foglalkozik az ungvölgyi Luh vidékén előforduló petróleum geológiai viszonyaival.

Érdemei elismeréséül a király 1892-ben a főbányatanácsosi cím és jelleg adományozásával, 1902-ben a III. osztályú vaskoronarenddel tüntette ki. Majd 46 évi szolgálat után történt nyugalomba vonulásakor terebesfejpataki előnévvel magyar nemességet kapott.

Irodalom

Pálffy Móric: *Terebesfejpataki Gesell Sándor*. – Bányászati és Kohászati Lapok, 53. I. 7–8. 1920, 49–50. o.
 Vitális György: *Megemlékezés terebesfejpataki Gesell Sándorról születése 150. évfordulóján*. – Földtani Közöny, 121. 1–4. 1991, 159–164. o.

TELEGDI ROTH LAJOS (Brassó, 1841. szept. 10.–Budapest, 1928. ápr. 16.).

Apja, Telegdi Roth György Ágost, az erdélyi legfelsőbb törvényszék előadója, majd bírāja, udvari tanácsos. Édesanyja fehlenfeldi Fetter Jozefin.

Bécsben érettségizett, majd a bányászati és kohászati főiskolát Freibergben és Leobenben végezte el. 1864 végétől 1866 nyaráig a morvaországi Rothschild művek wittkowitzi vaskohójánál, valamint a morva-osztraui kőszénbányánál folytatta – önkéntesi minőségben – gyakorlati tanulmányait. 1866 szeptemberétől a kolozsvári bányagazgatóságon dolgozott, majd 1867-ben rövid időre a bécsi cs. kir. földtani intézetbe került. Ugyanezen év augusztusában Pestre költözve a m. kir. pénzügyminisztérium bányászati számvevőségéhez került gyakornokként. 1868-ban III. oszt. bányászati

számtisztté nevezték ki, 1870-ben pedig az előző évben alapított M. Kir. Földtani Intézethez lépett át gyakornokként, ahol 1871-ben segédgeológus, 1872-ben osztálygeológus, 1883-ban főgeológus lett. 1894-ben főbányatanácsosi címmel, 1909-ben III. oszt. vaskoronarenddel, 1927-ben m. kir. bányügyi főtanácsosi címmel tüntették ki.

Vérbeli geológus lévén, fő munkaterülete a földtani térképezés volt. A Bakonyban, a Mezőföldön, a Dunántúli-dombvidéken és a Lajta hegységben, az Erdélyi-érchegység és az Erdélyi-medence területén térképezett. Földtani térképei úgyszólván felülmúlhatatlanok: a magyar földtani-kartográfiai irodalom valódi büszkeségei. A gyakorlati vagy alkalmazott geológia művelőjeként számtalan esetben adott véleményt községek, városok vízellátásának kérdésében. Számos gyógyforrás és keserűvíz-terület hidrogeológiai viszonyaival foglalkozott, elkészítette védőterületüket. A tatabányai és a kosdi szénterület feltárásában, valamint a zsibói és a recski kőolajterület kutatásában is jelentékeny szerepet játszott.

Irodalom

Schréter Zoltán: *Telegdi Roth Lajos emlékezete.* – Földtani Közlöny, 59. 1929, 5–7. o.

Vitális György: *Megemlékezés Telegdi Roth Lajos életéről és munkásságáról születése 150. évfordulóján.* – Földtani Közlöny, 125. 3–4. 1995, 443–452. o.

PETHŐ GYULA (Miskolc, 1848. szept. 9.–Budapest, 1902. okt. 13.).

Apja Petrovits István (?), anyja kisújszállási Kún Julianna. A gimnáziumot Pesten, felsőfokú tanulmányait a József Műegyetemen (1869) végezte. Először három éven át tanárjelölt volt, utána kilenc évig a Természettudományi Társulatnál működött, hogy azután 30 éves korában újból az egyetemi életet folytassa és tíz év előtt megkezdett tanulmányait befejezze. 1878 őszén a müncheni tudományegyetemen – többek között – Zittel Károly előadásait hallgatta; de az itteni Paleontológiai Múzeumban is képezte magát.

1879-ben Kolozsvárt a természetrajzi szakból tanári oklevelet szerzett. 1881-ben pedig a müncheni egyetemen a paleontológiai főtárgyból filozófiai doktorrá avatták, elsőként Magyarországról.

1882-ben a M. Kir. Földtani Intézetben segédgeológus, idővel osztálygeológus, 1890-ben főgeológus lett. Részt vett az országos geológiai felvételekben, melynek során a Hegyes–Drócsa és a Kodru-Móma, vagy Béli-hegység – Arad és Bihar megyében – jutott neki osztályrészül. Ez a hegyes, zord, többnyire lakatlan, erdős vidék a Fekete- és a Fehér-Körös között fekszik: geológiai felvételezése emberpróbáló munka volt. Pethő kb. 60 négyzetmérföldnyi területet járt be és térképezett részletesen. Heteken át az eldugott völgyekben lakott, ponyvasátorba húzódva. Budapesten, az intézetben pedig az ősemlősök gyűjteményét teremtette meg.

Intézeti szakjelentései közül kiemeljük a Hegyes–Drócsa–Pietroszára és a Kodru-Mómára vonatkozókat, a Kalugeri dagadó forrás pontosabb leírását, a Lippa-Odvos-

Konopi krétaterület ismertetését, valamint a Fehér-Körös völgyében a harmadkori lerakódások részletes tanulmányozását, amelyek közt a kresztaménesi gazdag mediterrán lelőhelyet is kellőképpen méltatta. Figyelemre méltó a *Baltavár ősemlőseiről* című írása. Mindezek a tanulmányok a Földt. Int. 1884–1896 közötti Évi Jelentéseiben olvashatóak.

A három Körös és a Berettyó vidékének geográfiája és geológiai alkotása című munkája 1896-ban Nagyváradon jelent meg.

Irodalom

Schafarzik Ferenc: *Emlékbeszéd Pethő Gyula dr. vál. tag felett.* – Földtani Közlöny, 33. 1–4. 1903, 1–16. o.

POSEWITZ TIVADAR (Szepesigló, 1850. dec. 2.–Budapest, 1917. jún. 12.).

Apja Posewitz Sámuel iglói orvos, édesanyja a brünni születésű Karafiáth Emeline. Az iglói ev. főgimnáziumban 1868-ban tett érettségi vizsgát, majd a budapesti egyetemen 1874-ben orvosdoktor lett. A geológia felé vonzódott, s ezért három évig a szászországi Freiberg bányászati akadémiáján tanult. 1879-ben mint katonaoorvos Holland Kelet-Indiába utazott, ahol minden szabad idejét geológiai kutatásokkal töltötte. Fő tevékenységi területe Borneo, kisebbrészt Bangka, érintőlegesen Szumátra és Flores szigete volt. Ötéves kelet-indiai tartózkodása után hazatért, és 1887-től a M. Kir. Földtani Intézet segédgeológusa, 1897-től osztálygeológusa, 1908-tól 1916. évi nyugdíjba vonulásáig főgeológusa volt. Földtani kutatásait túlnyomórészt az Északkeleti-Kárpátok térségében, Bereg és Máramaros megye területén, kisebbrészt szülőföldje térségében, Szepes és Sáros megye területén végezte.

Kelet-indiai munkásságának eredményeiről a Földtani Intézet 1887–1890. évkönyveiben olvashatunk. Főművét 1889-ben Berlinben, 1892-ben Londonban adják ki. Címe – magyar fordításban –: *Borneo – Felfedező utazások és vizsgálatok. A földtani ismeretek jelenlegi állása. A hasznosítható ásványok elterjedése.*

Az Északkeleti-Kárpátokban végzett földtani térképezési munkálatait legjobban a térképezett területekről kiadott színes földtani térképei és azok térképmagyarázói foglalták össze. *A Petroleum és aszfalt Magyarország című hazai főműve* 1906-ban jelent meg. Mint a magyar turizmus lelkes bajnoka, Németországban is nagyon keresett turisztikai vezetőket írt a Szepességéről, a Magas Tátráról és a Szepesi-Középhegységről.

Irodalom

Papp Károly: *Titkári jelentés, a Magyarhoni Földtani Társulat 1918. február hónap 6-án tartott 68-ik közgyűlésén: 5. Posewitz Tivadar.* – Földtani Közlöny, 78. 1918, 83–84. o.

Vitális György: *Emlékezés dr. Posewitz Tivadar életére és munkásságára születése 150. évfordulóján.* – Földtani Közlöny, 131. 3–4. 2001, 561–567. o.

SZONTAGH TAMÁS (Ózd, 1851. ápr. 13.–Révfülöp, 1936. jan. 31.).

Apja, Szontagh Albert, Ózdon a Concordia Gömöri Vasművelő Egyesület tisztviselője, kir. tanácsos. Édesanyja dubravai Dubraviszky Julianna.

Középiskolai tanulmányait Eperjesen (1–4. oszt.), Pozsonyban (5. oszt.), Budapesten (6–7. oszt.) és Szarvason (8. oszt.) az ev. gimnáziumban végzi, majd beiratkozik a bécsi egyetemre. Nyolc éven át Aszódon, Ferihegyen és Ecseren gazdálkodik. 27 évesen a budapesti Tudományegyetem természettudományi szakán folytatja tanulmányait (1878–1882). Első földtani témájú írása a kelenföldi „Aesculap” keserűvízkutakról a Földtani Közlöny 1882. évi kötetében jelent meg.

Szabó József meghívására tanársegéd lesz az ásvány-kőzettani tanszéken, doktori értekezése *Zólyom megye kőzeteinek petrográfiai ismertetése* címen jelenik meg 1885-ben. 1886–1889-ig „magáangeológus”, közben – 1887-től – a Földtani Intézet önkéntes munkatársa, 1889-ben segédgeológus, térképezi a Nagy Alföld keleti peremét. 1893-tól osztálygeológus, a Királyerdő és a Bihar hegység nyugati előhegységeit térképezi. Időnként Ausztriában, Németországban és Csehországban végez tanulmányi és gyűjtőutakat. 1896-ban az ezredéves országos kiállítás első munkatársa. Kiemelkedő részt vállal a M. Kir. Földtani Intézet új palotájának építésében és berendezésében (1899). 1905-ben főgeológus, az intézetben ettől az időtől nő meg a hidrogeológia jelentősége, amelyet maga is nagy szakértelemmel és odaadással művelt. (Például Budán a várhegyi alagút víztelenítése.) Kimagasló teljesítménye a máramarosi sóbányák víztelenítése és a szinyelipóci „Salvator” forrás védelme. Az artézi kutak, az ásvány- és gyógyvízforrások védőterületi kérdéseinek vezető tudósa. Budapest Székesfővárosnak a gyógyfürdők és forrásügyek kérdéseiben állandó szakértője. Tőle származik az a gondolat, hogy Budapestből világhírű fürdővárost kellene létesíteni.

Érdemei elismeréséül 1908-ban királyi, majd udvari tanácsosi méltóságot, 1909-ben aligazgatói címet kapott. 1919-től 1924-ig az intézet igazgatói teendőit látja el. A II. oszt. magyar érdemkereszt, a III. oszt. vaskoronarend és a II. oszt. magyar érdemrend tulajdonosa.*

Irodalom

László Gábor: *Iglói Szontagh Tamás dr. emlékezete.* – Földtani Közlöny, 67. 1–3. 1937, 1–14. o.

Horusitzky Henrik: *Iglói Szontagh Tamás dr. emlékezete.* – Hidrológiai Közlöny, 17. 1937, 5–9. o. Bp., 1938.

Dobos Irma: *Dr. iglói Szontagh Tamás életútja és munkássága.* – Villa Filip, V. 1–2. Révfülöp, 2001, 4–18. o.

MELCZER GUSZTÁV (Dobsina, 1869. aug. 31.–Budapest, 1907. okt. 2.).

Apja Melczer Ede dobsinai községi fiúiskolai, majd polgári leányiskolai tanító.

A középiskolát Rozsnyón, Rimaszombatban és Iglón végezte, 1887-ben érettségizett. Budapesten a természettarajz-vegytan-földrajz szakon 1893-ban tanári oklevelet szer-

* Szontagh Tamás könyvgyatékát az Evangélikus Országos Könyvtár őrzi. – A szerk.

zett. Szabó József professzor és Schmidt Sándor magántanár szorgalmas tanítványa-ként már hallgató korában igen nagy előszeretettel foglalkozott ásványtannal. Ennek köszönhető, hogy tanulmányainak végeztével, midőn Schmidt Sándor 1895-ben a Műegyetemen az ásványtan és földtan rendes tanára lett, mint legjobb tanítványát, őt vette maga mellé első tanársegédének. A tanszéken azonban mindössze két évet töltött, mert 1897-ben a székesfőváros rendes tanárnak nevezte ki a II. ker. polgári leányisko-lához, ahol élete végéig működött. Közben 1899-ben egy esztendő-t töltött München-ben, ahol Groth, Weinschenk és Zittel előadásait hallgatta. Groth-tal – a *Zeitschrift für Kristographie und Mineralogie* referenseként – állandó összeköttetésben maradt. 1902-ben a budapesti Tudományegyetemen a kristálytan magántanára lett, és ebben a tudományszakban értékes vizsgálatokat végzett. Melczer Gusztávnak a sors csupán tíz esztendő-t engedett arra, hogy szakterületén dolgozhasson, de e rövid idő alatt 17 értékes munkával gyarapította a hazai ásványtani irodalmat. Fiatalon, munkaerejének tel-jében halt meg 1907. október 2-án Budapesten, a magyar ásványtan nagy veszteségére.

Első publikációja, mely doktori értekezése is volt: *Adatok a budai Calcit kristálytani ösmeretéhez* (Földtani Közlöny, 1896). Ugyanitt jelent meg a *Baryt Dobsináról* című írása (1896). Két figyelemreméltó tanulmánya még: *Néhány ásványról, főleg Ceylon szigetéről* (Math. és Term. Tud. Értesítő, 1900), valamint – ugyanitt – *Az úrvölgyi aragonitról* (1903). Utolsó publikációja: *A Balatonfenék homokjairól* (1906), a *Balaton Tudományos Tanulmányozásának Eredményei* című kötetben jelent meg.

Irodalom

Lőrenthey Imre: *Dr. Melczer Gusztáv, 1869. augusztus 31.–1907. október 2.* – Földtani Közlöny, 38. 1–2. 1908, 1–6. o.

Csiky Gábor: *Emlékezés Melczer Gusztávra születésének 100. évfordulóján.* – Földtani Közlöny, 100. 1. 1970, 110. o.

Nagyapám, VITÁLIS ISTVÁN (Pusztaszenttornya [Orosháza] 1871. márc. 14.–Budapest, 1947. nov. 8.).

Apja Vitális István molnár és ácsmester. Édesanyja Tóth Zsuzsanna.

A szarvasi ev. főgimnáziumban érettségizett 1890-ben, a budapesti Tudományegye-temet 1894-ben végezte el, ugyanitt avatták 1904-ben az ásványtan, földtan, földrajz szaktárgyakból bölcsészdoktorrá. Doktori értekezése a Balaton-felvidék bazaltos kőze-teiről szólt. 1893-ban id. Lóczy Lajos mellett tanársegéd a Műegyetemen, 1894-ben a Trefort utcai gyakorló főgimnáziumban tanár, és még ebben az évben lesz a Selmechá-nyai Ág. Hitv. Ev. Lic. Főgimnázium földrajz–természetrájk szakos tanára. 1903-ban a selmechányai Bányászati és Erdészeti Akadémián adjunktus, majd 1912-ben rendes főiskolai tanár. Először az ásvány–földtani, majd – már Sopronban – 1923-tól 1941-ig a földtan–telepísmertani tanszéket vezette. 1920-ban az MTA levelező, 1945-ben rendes tagja.

Sokoldalú elméleti és gyakorlati munkássága során részt vett a Balaton környékének tudományos tanulmányozásában, továbbá az Erdélyi-medence, az Egbell környéki és kárpátaljai szénhidrogén feltárására irányuló részletes földtani térképezésekben. Él-tének legfontosabb gyakorlati eredményeit a szénkutató terén érte el. Javaslatára a Nagygyeházi-medencében nagy tömegű alsóeocén (paleocén) barnakőszén, a zirci-jásdi-medencében őskátránydús eocén barnakőszén, az esztergomi területen a Liget-hegyen, továbbá a Kecsehegy–Borókáshegy szerkezeti medencében alsóeocén barna-kőszén tártak fel. A Magyaregregy–Nagymányok között, útmutatásai alapján mélyí-tett fúrások a mecseki liász kőszénvagyont gyarapították. A mátraaljai pannóniai fás barnakőszének felkutatásával is sokat foglalkozott. Tanári és szenteleptani munkás-ságát a *Magyarország szénelőfordulásairól* írott, volt tanítványainak ajánlott könyve ko-ronázza meg (1939).

Irodalom

Vendel Miklós: *Vitális István emlékezete*. – Földtani Közlöny, 78. 1948, 3–16. o.

Vitális György: *Megemlékezés dr. Vitális Istvánról (1871–1947) születése 100. évfordulóján*. – Bányászati és Ko-hászati Lapok–Bányászat, 104. 3. 1971, 190–191. o.

Vitális György: *Vitális István* – Magyar Tudó lexikon, Bp., 1997.

LIFFA AURÉL (Korpona, 1872. jún. 10.–Budapest, 1956. okt. 23.).

Apja Liffa Vilmos Korpona volt szabad királyi város főpénztárosa, míg édesanyja Cor-nides Auréla a híres Cornides családból származott.

A selmecbányai ev. lyceumban érettségizett, a budapesti Tudományegyetemen ter-mészetrájk-vegytan szakon tanári oklevelet, 1906-ban bölcsészdoktori oklevelet szer-zett. 1909-ben a heidelbergi egyetemet látogatta. 1910-ben a Műegyetem az elméleti kristálytanból és kristályoptikából magántanárrá képesítette.

1900-ban a M. Kir. Földtani Intézet geológusa, majd főgeológusa, 1921-ben főbánya-tanácsos, 1922-ben c. ny. rk. tanár, 1934-ben a Földtani Intézet igazgatója, 1935-ben nyugdíjas.

A Földtani Intézetben eleinte agrogeológusként működött. Talajtani ismeretei ki-egészítésére több hónapot töltött a magyaróvári gazdasági akadémián. Működési terü-lete a Gerecse és a Pilis hegység környékére terjedt ki, majd az Ecsedi-láp agrogeológiai viszonyait ismertette. Szíve azonban a hegyvidéki, főleg bányavidéki földtani kutatások felé vonzotta. Így az 1909. évben a krassószörényi kontaktvonalat területén Vaskó, Dognácska, Oravicabánya és Csiklova környékét kutatja, majd a Kudzsiri- és a Szeben-i havasokat tanulmányozza. Hegyvidéki kutatásai során az ércteleptani vizsgálatok mel-lett az érctelepek ásványait ugyancsak gondos megfigyelés alá vette.

Az I. világháború után a Tokaji-hegység déli részén folytatott igen gondos és rész-letes tanulmányokat. Különös figyelmet fordított a kaolin és tűzálló agyag lelőhelyei-nek és településviszonyainak ismertetésére. Egyik legértékesebb munkája a *Telkibánya*

környékének földtana és kőzettana (Földt. Int. Évkönyve, 1953), mely minden további kutatásnak az alapját alkotja.

Irodalom

Mauritz Béla: *Liffa Aurél emlékezete*. – Földtani Közlöny, 88. 1. 1958, 5–8. o.

NOSZKY JENŐ (id.) (Nagykereskény, Hont vm., 1880. nov. 3.–Budapest, 1951. márc. 31.). A losonci állami főgimnáziumban érettségizett, 1901-től 1905-ig a budapesti Tudományegyetem természetrajz–földrajz–vegytan szakos hallgatója. 1906-ban tanári oklevelet, 1922-ben bölcsészdoktori oklevelet szerez. 1906-tól 1920-ig a késmárki ev. líceumban tanít. 1920 októberétől a Magyar Nemzeti Múzeum Föld- és Őslénytárában múzeumi őr, utóbb igazgató 1942-es nyugdíjba vonulásáig.

1905 nyarán Szontagh Tamás mellett a Bihar hegység keleti oldalának térképezésében segédkezett. 1908-tól a Földtani Intézet állandóan megbízta nyári földtani térképezési munkákkal. Mint külső munkatárs térképezte a Salgótarján vidéki barnakő-szén-medencét, a Mátra és Cserhát hegységeket, az Osztrovszki- és Vepor hegység déli részét, valamint a Börzsöny hegység egy részét. Térképező munkájával egészen Budapestig eljutott, így egyike lett a legnagyobb teljesítményű térképező geológusainknak, ezeken az osztrák átnézetes térképezés óta részletesen nem vizsgált területeken.

A Mátra hegység geomorphológiája (Debreceni Tisza István Tud. Társ. Honismereti Bizottsága kiadv. III. 1927.) című nagy tanulmánya máig alapvető forrásmunka a Mátára és környékére vonatkozólag. *A Cserhát hegység földtani viszonyai* (Magyar Tájak Földtani Leírása III. Bp., 1940) című kitűnő monográfiáját 1948-ban a Magyarhoni Földtani Társulat Szabó József Emlékéremmel tüntette ki.

Leíró őslénytani munkái közül figyelemreméltó *Az egri felső chattien Mollusca-faunája* (Annal. Mus. N. Hung. XXX. 1936) és a *Budapest vidéki középső-oligocén „kiscelli” agyag puhatestű kövesült őssálatvilága* (Annal. Mus. N. Hung. XXXIII. 1939. és 1940.) feldolgozása. Őslénytani leírásai is alapvető fontosságúak.

Irodalom

Schréter Zoltán: *Emlékezés id. Noszky Jenő fölött*. – Földtani Közlöny, 81. 7–9. 1951, 232–237. o.

ROZLOZSNIK PÁL (Bindtbánya, Szepes vm., 1880. dec. 24.–Budapest, 1940. aug. 24.). Régi bányászcsalád sarja. Édesapja Rozlozsnik János, édesanyja Peck Mária régi bányászcsalád sarja.

Az iglói ág. hitv. ev. főgimnáziumban érettségizett, majd a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémián (Böckh Hugó első tanítványaként) a bányászati és vaskohászati szakot végezte el.

1903-tól a M. Kir. Földtani Intézet geológusa. Böckh Hugó, Szontagh Tamás és Pálffy Móric mellett a Bihar hegység, a Kodru-Móma és a Radnai-havasok geológiai térképezésével foglalkozott, majd a felvidéki Dobsina és Aranyida bányageológiai viszonyait tanulmányozta.

Első tudományos értekezése: *A Maros–Körös közének erupciós kőzetei Arad és Hunyad vármegye határos részein* (Földtani Közlöny, 1905). Első felvételi jelentése: *Adatok a Nagybihar környékének geológiájához* (Földt. Int. Évi Jel. 1905), majd *A Nagybihar metamorf és paleozoos kőzetei* (Földt. Int. Évk. 1906). Tudományos értekezései közül a következőket említem: *Aranyida bányageológiai viszonyai* (Földt. Int. Évkönyve, 1912), *A Macskamező típusú vasmangánércsek elterjedése Erdélyben* (Földtani Közlöny, 1919), *Nummulinák Magyarország óharmadkori rétegeiből* (Földtani Szemle, 1924), *Dobsina környékének földtani viszonyai* (Geologica Hungarica, ser. geol. 5. 1935).

1927-től főgeológus, majd helyettes igazgató. Akadémiai levelező tagsági székfoglalója *A Bihar-hegycsoport tektonikai helyzete a Kárpátok rendszerében* (1927), amely évtizedes geológiai munkásságának méltó koronája.

A trianoni békediktátumot követően ismertette az ajkai, az esztergomvidéki, a tatabányai, a pilisvörösvári és a budakovácsi szénelőfordulások bányaföldtani viszonyait. Részt vett a Mátra északi oldalán a Parád, Recsk és Mátraballa községek közötti (1934), valamint a Csomád, Fót és Váchartyán környéki szénhidrogén-kutatásokban is.

Geológiai ismereteit Böckh Hugó széles körű tudásából meríthette, majd mint felvevő-, térképező és bányageológus egyrészt Becke Frigyes világhírű petrografusnak, másrészt Krusch Pálnak, a modern ércteleptan megteremtőjének az oldalán dolgozhatta fel a hazai föld ásvány-, kőzet- és ércincseit.

Irodalom

Papp Károly: *Rozlozsnik Pál (1880–1940) emlékezete*. – Földtani Közlöny, 70. 7–9. 1940, 159–161. o.
Vítális István: *Rozlozsnik Pál emlékezete (1880–1940)*. – Földtani Közlöny, 71. 1–3. 1941, 1–14. o.

MAURITZ BÉLA (Kassa, 1881. máj. 3.–Budapest, 1971. febr. 15.).

Apja Mauritz Rezső kassai középiskolai tanár, majd igazgató, édesanyja Fuchs Erzsébet. Pesten érettségizett, majd a budapesti Tudományegyetemen vegytan–természettudományi szakra iratkozott be. Huszonegy éves korában – még hallgatóként – az erdélyi kalkopiritok kristálymorfológiai vizsgálatával doktori fokozatot szerzett, majd tanársegéd lett az Ásvány-Kőzettani Tanszéken.

A geológia nagy mecénása, Semsey Andor, felfigyelt a tehetséges fiatal kutatóra, ösztöndíjat biztosított számára. Tanári oklevelének megszerzése után (1905–1910) több évet tölthetett az európai hírű német egyetemeken (Heidelberg, Lipcse, Drezda és az osztrák Bécs), dolgozhatott neves laboratóriumokban. A Mátra hegység andezites kőzeteinek monografikus tanulmányát az Akadémia kiadta és jutalomban részesítette (1909). 28 éves korában közettan tárgykörből egyetemi magántanári képesítést nyert,

1912-ben adjunktussá lépett elő. 1914-ben rendkívüli egyetemi tanárrá nevezték ki, és megbízták az Ásvány-Kőzettani Intézet vezetésével.

Itteni célja a Kárpát-medence alig ismert magmás kőzeteinek, ásványainak korszerű feldolgozása volt. Különösen az alkáli kőzetek vonzották. Hazai tanítványainak és külföldi kutatóknak a bevonásával dolgozták fel az erdélyi Ditró eleolitszienitje, a Fruska Gora trachitos kőzete, a Mecsek alkáli jellegű kőzetei, a Balafon-felvidék fiatal bazaltjai legfontosabb jellemzőit.

1913-ban az MTA levelező, 1923-ban rendes, 1942-ben tiszteleti tagja. 1957-ben a föld- és ásványtani tudományok doktora. Főbb művei: *A természet világa* 3. kötetének (*A föld és a tenger*) két fejezete; de az egész kötetet ő szerkesztette (Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Bp., 1939). *Ásványtan 1–2.* (társszerző Vendl Aladár) egyetemi tankönyv, Bp., 1942.

Irodalom

Sztrókey Kálmán: *Dr. Mauritz Béla emlékezete (1881–1971)*. – Földtani Közlöny, 101. 4. 1971, 367–372. o.
Székyné Fux Vilma: *Mauritz Béla*. – Magyar Tudó lexikon. Bp., 1997.

SCHRÉTER ZOLTÁN (Dombóvár, 1882. okt. 21.–Budapest, 1970. jan. 14.).

Apja Schréter Károly uradalmi erdőtanácsos, édesanyja Polyák Paula, bányászcsalád leszármazottja.

A máramarosszigeti ref. főgimnáziumban érettségizett (1901), a budapesti Tudományegyetemen természetrajz–földrajz szakot végzett. Tanári oklevelet 1908-ban, doktorátust 1909-ben szerzett. Az MTA lev. tagja (1938), a föld- és ásványtani tudományok doktora (1957).

Egyetemi hallgatóként nyerte el a Földrajzi Társaság Déchy-ösztöndíját (1905), mivel az eljegesedésre vonatkozó kutatásokat végzett a Déli-Kárpátokban, a Páreng hegységben. Egy évvel később Lóczy Lajos vezetésével a víz felszíni és felszín alatti munkáját tanulmányozta a dalmát partokon, a Karsztban és a Dinaridákban. 1906-ban Schafarzik Ferenc tanársegédje lett a műegyetemen, vele tanulmányozta a Budai-hegységet és térképezett a Pojána Ruszkában.

1909-ben a Földtani Intézetbe került és 33 éven át végzett térképező geológusi munkát. Kutatási területei: a Krassó-Szörényi-hegység neogénje és szerkezete, a Budai-hegység hévforrányomai, a Bükk, a borsodi medencék, a hevesi és nógrádi szénmedencék, a bükkszéki olaj, vízellátás a Balatonnál, Aggtelek és vidéke, a Cserhát, a Tokaji-hegység, a Bakony, a Gerecse és az esztergom-dorogi szénmedence voltak. Őslénytani, geomorfológiai, földrengéstani, műszaki földtani és nyersanyag-kutatási kérdésekkel, bányavizekkel, hévizekkel és ásványvizekkel foglalkozott. Az I. világháború idején Máramarosban olajat kutatott. Számos kéziratot jelentésén kívül több mint 100 kisebb és öt nagy terjedelmű tanulmánya jelent meg a fentebb felsorolt témákban.

1966-ban a Magyarhoni Földtani Társulat *A Bükkhegység felső-permi Brachiopodái* (Geologica Hungarica, ser. paleont. 28. 1963) című művéért Szabó József Emlékéremmel tüntette ki.

Irodalom

Balogh Kálmán: *Dr. Schréter Zoltán emlékezete (1882–1970)*. – Földtani Közlöny, 100. 3. 1970, 238–242. o.
Rónai András: *Dr. Schréter Zoltán 1882–1970*. – Hidrológiai Közlöny, 50. 6. 1970, 241–242. o.

VOGL VIKTOR (Budapest, 1885. aug. 9.–Rákospalota, 1922. aug. 23.).

Apja Vogl Henrik MÁV főtiszt, édesanyja Koranda Berta.

Középiskolai tanulmányait a budapesti VII. ker. áll. főgimnáziumban végezte (1903), majd a budapesti Tudományegyetemen a természetrajz–kémia szakra iratkozott be. A Lőrenthey Imre vezette geológiai tanulmányi kirándulások szorgalmas részvevője volt, s hamarosan megnyilvánult vonzalma az őslények iránt.

Első tudományos munkája: *Adatok a főtí alsómediterrán ismeretéhez* (Földtani Közlöny, 1907). Doktori értekezése: *Tanulmányok az eocén Nautilusok köréből* (Földtani Közlöny, 1908).

1909-ben a Földtani Intézet szolgálatába lép, mint II. oszt. geológus. *A pizskei bryozoás márga faunája* című dolgozata a Földtani Intézet Évkönyvében 1910-ben jelent meg. A horvátországi Karsztban végzett térképező munka során elsősorban mezozoos és paleozoos képződményekkel találkozott. 1916 nyarán Turóc és Liptó megyében térképez, két év múlva ismét Modrus-Fiume vármegyében találjuk.

1919-ben I. oszt. geológussá nevezték ki.

A forradalom után a dunántúli részek reambulációjával foglalkozott. Az országos felvételeken kívül főleg eocén és oligocén korú paleontológiai tanulmányokat végzett. Az intézet német nyelvű kiadványainak szerkesztése körül is nagy érdemei vannak.

Irodalom

Pálffy Mór: *Igazgatósági jelentés 1920–1923. évekről: Dr. Vogl Viktor*. – A m. kir. Földtani Intézet Évi Jelentése 1920–1923-ról. 1925., 10. o.

Boda Jenő: *Emlékezés Vogl Viktorra születésének 90. évfordulóján*. – Földtani Tudománytörténeti Évkönyv, 1975, 51–54. o. Bp., 1976.

TELEGDI ROTH KÁROLY (Budapest, 1886. nov. 14.–Budapest, 1955. szept. 28.).

Apja Telegdi Roth Lajos főgeológus, édesanyja Piller Márta.

A Budapesti Ág. Hitv. Evang. Főgimnázium elvégzése után a budapesti Tudomány-

egyetem bölcsészettudományi karán szerzett – 1908-ban – természetrajzból és kémiából középiskolai tanári, 1909-ben pedig – Koch Antal tanszékén – földtan–öslénytantól doktori oklevelet. Doktori értekezése: *Kőhalom környékének geológiai viszonyai*.

1908/09-ben a Műegyetem ásvány-földtani tanszékén Schafarzik Ferenc tanársegédje. 1909. jún.–1929. júl. között a Magyar Kir. Földtani Intézet munkatársa, végül főgeológusa. 1926-ban a pécsi Tudományegyetem, Princz Gyula meghívására, a geológia magántanárává habilitálta. 1929. szept.–1936. jún. között ny. rk., majd ny. r. egyetemi tanárként a debreceni Tisza István Tudományegyetem Ásvány-Földtani Intézetét szervezi.

1936. júl. és 1945 között miniszteri tanácsosi, majd államtitkári rangban a M. Kir. Iparügyi Minisztérium bányászati kutatási osztályának vezetőjeként az állami kutatási tevékenység irányítója. 1946 őszétől meghívott előadóként, 1947 áprilisától ny. r. tanárként haláláig vezette a – harmincévi szünetelés után újra felállított – öslénytani tanszékét, és megírta az első magyar *Ősállattan* című 813 oldalas tankönyvet (1953, 1959).

Ma is érvényes módon dolgozta fel az eгри felső-oligocén faunáját (1914), elsőként ismerte fel a várpalotai lignittelep miocén korát (1925). Elsőként rögzítette a Dunántúli-középhegység északnyugati peremén az oligocén-eleji lepusztulás nyomait (1927). *Magyarország geológiája 1.* című könyvében (Pécs, 1929) példás tömörséggel foglalta össze a területre vonatkozó akkori ismereteket. Ő indította meg tanítványaival az Északi-Bakony korszerű földtani vizsgálatát, gyakorlati kutatásai nagy lépésekkel vitték előre a középhegységi eocén és a pécs-komlóli liász köszénmedencék megismerését. Nagy érdemei vannak a gánti, nyirádi, alsóperepusztai és a villányi bauxit felfedezésében és bányászatának megindításában. Irányításával fúrták le a Darnó-vonal menti bükkszéki boltozaton hazánk első kőolajtermelő kútját, s hasznosították e mező langyos vizét.

1931-ben az MTA levelező taggá választotta, 1952-ben megkapta a kandidátusi, post mortem a tud. doktora fokozatot.

Irodalom

Horusitzky Ferenc: *Telegdi Roth Károly emlékezete.* – Földtani Közlöny, 87. 3. 1957, 247–253. o.

Balogh Kálmán: *Telegdi Roth Károly.* – Magyar Tudóslexikon, Bp., 1997.

MAJER ISTVÁN (Vác, 1887. júl. 22.–Budapest, 1953. nov. 5.).

Tanulmányait a budapesti Tudományegyetemen végezte, ahol 1928-ban bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1907-től Lőrenthey Imre öslénytani intézetében gyakornok, majd tanársegéd. Később Papp Károly mellett adjunktus 1942-ig. Ezután a Földtani Intézet külső munkatársa. 1951-től haláláig a Földmérő és Talajvizsgáló Iroda geológusaként a vízföldtani osztályon dolgozott.

Az első világháború utáni nehéz pénzügyi helyzetben a *Paleontologica Hungarica* kiadásával szerzett érdemeket.

Főbb művei: *A Börzsönyi hegység északi részének üledékes képződményei* (Földtani Közlöny, 1915), *Felső-kréta Dinosaurius nyomok a Kosdi eocén szentelep fekéjében* (Földtani Közlöny, 1921/22), *Atavisztikus vonások a szeletai barlangi medve fogazatán* (Földtani Közlöny, 1926), *Az Ursus Böckhi Schl. helyzete a medvék törzsfájában* (Földtani Közlöny, 1928).

Irodalom

Jakucs Lászlóné: *Majer István emlékezete.* – Földtani Közlöny, 84. 1–2. 1954, 179. o.

Kenyeres Ágnes főszerk.: *Magyar Életrajzi Lexikon*, második kötet L–Z. Második, változatlan kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp., 1982. 126. o.

JUGOVICS LAJOS (Budapest, 1887. dec. 17.–Budapest, 1975. dec. 14.).

Apja Jugovics Lajos cipésmester, édesanyja Kulik Lídia.

A Budapesti Ág. Hitv. Ev. Főgimnáziumban történt érettségi után a Tanárképző Főiskolát végzi el, ahol középiskolai tanári oklevelet szerez, majd a budapesti Tudományegyetem bölcsészettudományi karán Krenner József professzornál doktorál (1912). 1911-től a budapesti Tudományegyetem Ásvány-Kőzettani Intézetében tanársegédként, majd adjunktusként működik. 1919 őszétől az Erzsébet Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolára nevezik ki rendes tanárnak, az Ásványtan–Vegytan Tanszék élére. 1928–1932 között a Szegedre áttelepített Tanárképző Főiskolán folytatja munkáját.

Négyéves (1932–36) minisztériumi szolgálat után a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdasággeológiai tanszékére kerül. Ifj. Lóczy Lajos mellett beosztott főiskolai tanárként, később c. rk. egyetemi tanárként működik (1936–1948). 1948–1950 között a Pázmány Péter Tudományegyetem Földtani Tanszékén, 1950-től pedig – tevékeny élete végéig – a Magyar Állami Földtani Intézetben dolgozik.

Első nagyobb munkája a *Borostyánkői hegység geológiai és kőzettani viszonyai* (Földtani Int. Évi Jel., 1916.) című értekezés. Igazi tudományos tevékenysége során a magyarországi bazaltvulkánosság képződményeit dolgozta fel, így a Salgótarján környéki és a Balaton-felvidéki bazaltok kiváló ismerője és publikálója volt. A Földtani Intézetben a hazai kőbányászat területén dolgozott. A régi kőbányák korszerűsítése, bővítése, fejlesztése és új kőbányák telepítése terén (például Zalahaláp, Uzsa) végzett kutatásokat. Munkája nyomán indult meg hazánk legnagyobb és legkorszerűbb gépesített bazalt és andezit kőbányáinak a működése. Ugyanakkor a Gulács hegy és a Badacsony kőbányászatának megszüntetése, természetvédelmi területté való nyilvánítása is az ő érdeme.

Munkásságának eredményeiről a hazai és külföldi folyóiratokban számolt be.

Irodalom

Székyné Fux Vilma: *Dr. Jugovics Lajos emlékezete (1887–1975)*. – Földtani Közlöny, 106. 4. 1976, 346–352. o.
Csíky Gábor: *Jugovics Lajos (1887–1975)*. – Földtani Tudománytörténeti Évkönyv, 1975, 67–68. o. Bp., 1976.

RAKUSZ GYULA (Máriahuta [Gölnicbánya], Szepes vm., 1896. május 21.–Budapest, 1932. jan. 3.).

Apja Rakusz Gyula, a régi főhercegi bányák bányatisztje. Édesanyja Rozlozsnik Irma.

A budapesti István úti főgimnáziumban érettségizett, majd a budapesti Tudományegyetem hallgatója volt. 1921-ben a Műegyetem Ásvány-Földtani Intézetében Scharfzik Ferenc és Vendl Aladár mellett tanársegédként dolgozott. 1923-ban bölcsész-doktorátust, 1924-ben középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1927/28-ban a bécsi Collegium Hungaricum tagja volt.

1923-tól a Magyar Királyi Földtani Intézet geológusa. Főbb munkái: a bogácsi aszfaltos homokterület és a Villányi-hegység térképezése, Balassagyarmat vízellátásának geológiai munkálatai, a dobsinai szerpentin részletes kőzettani leírása mellett a kőzet képződésénél nagy szerepet játszó dinamikus hatások kimutatása, a dobsinai karbonfaunák feldolgozása, a bükki karbon kérdésének tisztázása.

Óslénytani munkái: *Anodonta pterophorus Brusina sp.*, Gyöngyösről (Földtani Közlöny, 1924), *Alsómediterrán asteroideák Salgótarján vidékéről* (Földtani Közlöny, 1926).

Figyelemreméltó közleményei: *A dobsinai szerpentin* (Földtani Közlöny, 1923), *A dobsinai és bükkhegységi karbon sztratigráfiai és paleogeográfiai helyzetéről* (Földtani Közlöny, 1927), *Dobsinai és nagyvisnyói felsőkarbon kőületek* (Geol. Hung. ser. paleont., 1932).

A heerleni karbon kongresszuson szép eredménnyel képviseli a magyar földtani tudományt (1927).

A karbon kérdésével kapcsolatos munkáit külföldön is nagy elismeréssel fogadták.

Irodalom

Ferenczi István: *Emlékezés Rakusz Gyuláról*. – Földtani Közlöny, 63. 1–6. 1933, 1–7. o.

Apám, VITÁLIS SÁNDOR (Selmecbánya. 1900. ápr. 13.–Budapest, 1976. jún. 21.).

Apja Vitális István ev. lyceumi tanár, édesanyja Chován Etelka.

Elemi és középiskoláját Selmecbányán végezte. 1917-ben a Selmeczbányai Ág. Hitv. Ev. Lyceumi Főgimnáziumban érettségizett. 1917–1922 között a budapesti Tudományegyetem bölcsészettudományi karának természettan–földrajz szakos hallgatója volt, ugyanitt 1923-ban földtan főtárgyból és ásvány-kőzettan, valamint általános növénytan melléktárgyakból doktori oklevelet szerzett. Doktori értekezése a „Tömedékakna bányageológiai viszonyai”-ról szól. Az 1918/19-es tanév téli félévében a selmeczbányai Bányászati és Erdészeti Főiskola bányamérnök hallgatója volt. A Szegedi Tudomány-

egyetemen 1942-ben „Magyarország hidrogeológiája” tárgykörből egyetemi magántanári képesítést nyert. 1922-től 1946-ig a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. geológusaként, majd földtani osztályának vezetőjeként dolgozott. Ez idő alatt bányageológiával, készletfeltárásokkal és készletbecslésekkel, valamint új lelőhelyek felkutatásával foglalkozott. Szénkutatásokat végzett a Mecsek hegységben, részt vett a recski érckutatásban, a sikondai és pünkösdfürdői hévíz-, a kisterenyei ásványvízfeltárásban. Kidolgozta Salgótarján és környéke bánya- és hidrogeológiáját. 1946–1952 között irányító-vezető szerepet töltött be az ország nyersanyagkutatásában és a jövő földtani feladatainak, kutatási igényeinek meghatározásában. 1951-ben Kossuth-díjat kapott, 1952-ben egyetemi tanárnak nevezték ki. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Alkalmazott és Műszaki Földtani Tanszékén (1953–1976) – egyetemi oktató-nevelő munkája mellett – a földtan, vízügy, építésügy szinte minden területén szaktanácsadóként tevékenykedett. 1954-ben a föld- és ásványtani tudományok doktorává avatták.

Irodalom

- Végh Sándorné: *Vitális Sándor emlékezete* (1900. IV. 13. – 1976. VI. 21.). – Földtani Közlöny, 107. 3–4. 1977, 266–274. o.
- Vitális György: *Emlékezés dr. Vitális Sándor hidrológiai-vízföldtani munkásságára, születésének 100. évfordulóján.* – Hidrológiai Tájékoztató, 2000, 5–10. o.
- Fejér Leontin: *Vitális Sándor.* – Magyar Tudó lexikon, Bp., 1997.

SZALAI TIBOR (Pozsony, 1900. nov. 13.–Budapest, 1980. szept. 29.).

Apja Szalai Vilmos, MÁV főfelügyelő, édesanyja Osztró lucky Ilona.

Pécsett érettségizett 1919-ben az Áll. Főreáliskolában. 1924-ben szerzett egyetemi doktori fokozatot földtan, ásványtan és vegytan tárgyakból a budapesti Tudományegyetemen. Első munkahelye a Magyar Nemzeti Múzeum Ásvány- és Őslénytára volt. 1928–1931 között a bécsi Collegium Hungaricum tagja. Itt hallgathatta Othenio Abelt, a paleontológia atyját és Leopold Kobert, a tektonikust.

A paleontológia terén legfontosabb tanulmánya: *Bionomische und methodologisch-systematische Untersuchungen an rezenten und fossilen Testudinaten* (Palaeobiol. 3. Wien, 1930). A kettős témát egyesítő jelentős tanulmány: *Der Einfluss der Gebirgsbildung auf die Evolution des Lebens* (Paleontol. Zeitschr. 18. Berlin, 1936).

1938-ban a debreceni Tudományegyetem Bölcsészeti Karán földszerkezettan tárgykörből magántanári képesítést nyert, 1939-ben a Földtani Intézetbe osztották be, itt 1944-ben főgeológus, 1945 elején h. igazgató, 1946-tól 1950 januárjáig igazgató. 1953-tól a föld- és ásványtani tudományok kandidátusa.

1952–1956-ig a Dorogi Szénbányászati Tröszt földtani osztályának vezetője, 1956–1964-ig az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet geológiai tanácsadója. Innen megy nyugdíjba, és tovább dolgozik a Vízgazdálkodási Kutató Intézetben, 1970-től haláláig újra a Földtani Intézetben.

Fontosabb írásai a Geofizikai Közleményekben: *Geotektonische Synthese der Karpaten*

(1958), *Die Tisia und das Zwischengebirge des Karpaten-Beckens* (1961). Az Acta Geol. Hung.-ban: *Aufbau und Tektonik des Ostalpin- und Karpaten-Beckens* (1966).

Irodalom

Rónai András: *Dr. Szalai Tibor emlékezete (1900–1980)*. – Földtani Közöny, 111. 3–4. 1981, 407–412. o.
Rónai A.: *Dr. Szalai Tibor emlékezete*. – A Magyar Állami Földtani Intézet Évi Jelentése 1980-ról, 31–39. o.
Bp., 1982.

Összegzés

Összesen 120 olyan földtudományi szakembert ismerünk, aki a 19. században született. Közülük 83 fő (69%) római katolikus, 22 fő (18%) evangélikus, 9 fő (8%) református, 5 fő (4%) unitárius, 1 fő (1%) görög katolikus vallású volt.

A jelen tanulmányban bemutatott 22 evangélikus vallású földtudományi szakember az összlétszám 18%-át, míg az összesen 36 protestáns a teljes létszám 30%-át képviseli.

A 22 evangélikus fontosabb statisztikai adatai a következők:

<i>Születési hely</i>	<i>fő</i>	<i>%</i>
Felvidék	13	59,0
Erdély	1	4,6
Dunántúl	1	4,6
Tisztántúl	1	4,6
É-i középhegység	3	13,6
Budapest	3	13,6
	22	100,0

<i>Halálozási hely</i>	<i>fő</i>	<i>%</i>
Budapest	18	82,0
Pozsony	1	4,5
Selmecbánya	1	4,5
Besztercebánya	1	4,5
Révfülöp	1	4,5
	22	100,0

A bemutatott szakemberek átlagéletkora 71 év. 36 éves korában hunyt el Rakusz Gyula, 90 éves korában hunyt el Mauritz Béla.

<i>Középiskolai tanulmányok ev. gimnáziumban</i>	fő	%
Pozsony	2	9,1
Selmecbánya	2	9,1
Igló	4	18,2
Eperjes	1	4,5
Szarvas	2	9,1
Bp. Fasor	2	9,1
Máshol	9	40,9
	22	100,0

<i>Felsőfokú tanulmányok</i>	fő	%
Bp-i Tudományegyetem	14	63,4
József Műegyetem	1	4,6
Selmeci Akadémia	5	22,8
Ausztria-Németország	2	9,2
	22	100,0

<i>Munkahelyek</i>	fő	%
Akadémia vagy egyetem	8	36,4
Földtani Intézet	12	54,6
Szabadfoglalkozású	1	4,5
Egyéb	1	4,5
	22	100,0

<i>Tudományos fokozat</i>	fő	%
MTA tagja	2	9,2
MTA levelező tagja	5	22,7
Akadémiai dr.	1	4,5
Kandidátus	1	4,5
Egyetemi dr.	10	45,5
Fokozat nélkül	3	13,6
	22	100,0

Miként az elmondottakból is kitűnik, evangélikus földtudományi szakembereink egész életük és szakmai tevékenységük során mindenkor és mindenhol maradéktalanul helytálltak. Érdemes és eredményes munkásságukkal öregbítették a származásuk és neveltetésük által predesztinált elkötelezettségüket.